

Korlátoltan felelős társadalom

Magyar Hírlap

2010. augusztus 30, 14. o.

Társadalmunk kft.-vé vált. Egyrészt, mert minden fontos területét hatalmába kerítette a piacgazdaság elve. Másrészt pedig azért, mert a meghatározó gazdasági szereplőknek sikerült olyannyira korlátozniuk saját felelősségüket, hogy könnyen kibújhatnak a felelősségre vonás alól.

Az erkölcsi és jogi felelősség között napjainkban hatalmas eltérés van, amelyből sokan extraprofitot kovácsolnak maguknak – mások kárára. Az erkölcsi és jogi felelősség közötti eltérés okolható a gazdasági rendszerünk által egyre látványosabban előidézett pusztításért. Helytálló a neves közgazdász, Joseph Schumpeter megállapítása, hogy a kapitalizmus kreatív pusztítást jelent – pedig az ő idejében a nyersanyagok szűkössége és a klímaváltozás még nem volt téma, és a kapitalizmus globalizált formában, Schumpeter jóslata ellenére, még mindig tartja magát.

Az utóbbi pénzügyi-gazdasági válság révén is nyilvánvalóvá vált, hogy a jogi úton számon kérhető felelősség hiánya számos gazdasági szereplőt felelőtlen viselkedésre készítet. Az, hogy valaki felelőtlen, természetesen nem jelenti azt, hogy kibújhat erkölcsi felelőssége alól, hanem hogy úgy cselekszik, mintha nem volna érte felelős: anyagi előnyre számítva semmibe veszi erkölcsi felelősségét. Ez már elég ahhoz, hogy felismerjük: a gazdaság önszabályozó képessége a mítoszok világába tartozik. A piac vagy egyes gazdasági szektorok önszabályozása a természetes emberi kapzsiság miatt éppoly valószínűtlen, mint az egyének önkéntes mértéktartása a fogyasztás terén. A piacgazdaság nagy előnye – például a kommunizmussal szemben – abban áll, hogy nem az emberek jó szándékára, hanem ősi kapzsiságára alapozza a megfelelő javakkal történő ellátást – ezt Adam Smith fogalmazta meg szépen. A gazdasági önszabályozás hívei azonban a piacgazdaságnak éppen ezt a biztos, „antropológiai” alapját tagadják.

Hatékony szabályozás, vagyis a felelősség jogi érvényesíthetősége nélkül nemcsak nem emberséges és nem igazságos a piacgazdaság, de nem is működik. A jogi felelősség megléte tudniillik az egészséges verseny feltétele, ahogy a gazdaságpolitika klasszikusa, Walter Eucken hangsúlyozza, hiszen a gazdaságilag

értelmes cselekedetek jutalmát, a hibák pedig büntetést kell hogy vonjanak maguk után. Nagyon fontos ezen túl, hogy a gazdasági szereplők felelőssége kiterjedjen a tevékenységükkel előidézett szociális és ökológiai károkra is. A piaci verseny csak ilyen szigorú keretek között fejtheti ki jótékony hatását.

A pénzügyi válságban világszerte megmentett bankokkal kapcsolatban hangzott a „too big to fail” – túl nagy ahhoz, hogy csődbe menjen – a piacgazdasággal össze nem egyeztethető szabály. Jelenleg azonban még a gazdasági csőd sem csupán büntetést jelent, hanem egyben a felelősség elkerülésének egyik lehetséges formája, hiszen a kft. és az rt. esetében az anyagi felelősség alapvetően a befektetett tőke erejéig terjed, a tulajdonosok ezen túl nem felelnek saját vagyonukkal. A cégjognak ezt az aszimmetriáját érdekes módon kevesen bírálják, noha nagyon is problematikus, hogy a korlátlan profit lehetőségéhez csak erősen korlátolt felelősség kapcsolódik. Ráadásul ellentmond az egyenjogúság erkölcsi és jogi alapelveinek, hogy azok az emberek, akik bizonyos típusú cégeken keresztül cselekednek, nem felelnek teljes vagyonukkal tetteikért, míg a többiek igen. A Nyugatról átvett cégjognak ez az aszimmetriája a rendszerváltozás óta hazánkban dúló vadkapitalizmus egyik gyökerének tekinthető, és nagymértékben hozzájárult hazánk kifosztásához a globális pénzhatalmak által.

Talán a bankszektorban mutatkozik meg legélesebben a profittermelésre való lehetőség és a jogi felelősség között fennálló aránytalanság. A bankok tudniillik megszerezték az államtól a pénzteremtés privilégiumát azáltal, hogy hitelezés útján új pénzt hozhatnak forgalomba, és így hatalmas extraprofitot zsebelnek be. Ha viszont csődbe megy egy bank, a betétesek vagy elvesztik megspórolt pénzük jelentős részét, vagy az állam téríti meg az adófizetők pénzéből a keletkezett kárt – általában ez utóbbi történt a pénzügyi válság következtében, amelynek világszerte több száz bank esett áldozatul, összesen körülbelül ezermilliárd euró adópénzt felemészten. A bankszektor esetében olyan szabályozásra volna szükség, amely a betétesek pénzének százszázalékos fedezetét írja elő. De addig is, amíg erre végre sor kerül, legalább be kellene vezetni egy globális bankadót, amelynek bevételei olyan tartalékot képeznének, amely szükség esetén a pénzrendszer stabilizálását szolgálhatná, hogy ne ismét az adófizetők lássák kárát a világméretű bankpókernek.

A nyár folyamán – a válság után elsőként – az Amerikai Egyesült Államokban fogadtak el olyan törvénycsomagot, amely az eddigieknél lényegesen szigorúbb szabályokat fogalmaz meg a bankok működésével kapcsolatban. A napokban aztán

Németország hozott döntést egy, a pénzrendszer stabilitását szolgáló, meglehetősen alacsony bankadóról és arról, hogy a részvénytársaságok esetében a menedzsment jogi felelősségre vonhatósága öt évről tízre növekedjen. (A magyar bankadó azért nem sorolható ide, mert nem a pénzrendszer stabilitását, hanem az állami bevételek – egyébként teljesen jogos módon történő – növelését szolgálja.)

Ezek az új jogszabályok mindenképp jó irányba mutatnak, de messze nem elegendők ahhoz, hogy a gazdasági szereplők erkölcsi felelősségét megfelelő mértékben számon kérhetővé tegyék, és a gazdasági rendszerünk által okozott pusztítást lényegesen visszafogják; ehhez új alapokra kellene helyoznünk a Föld javaival való gazdálkodásunkat.

A fenntartható társadalom érdekében a legnagyobb innovációkra nem a technika, hanem a cégjog és a pénzrendszer területén van szükség. Ilyen rendszerszintű reformokra azonban ma alig van esély, hiszen még az Amerikai Egyesült Államok és Németország szerény lépéseit sem akarja követni a világközösség: a G20-ak között, vagyis a világ 19 legnagyobb gazdaságát és az Európai Uniót tömörítő szervezetben, sőt még az Európai Unión belül is mindeddig hiányzik az ehhez szükséges konszenzus.

Joób Márk

egyetemi oktató

Nyugat-magyarországi Egyetem